

Руденко А. О. Формування початкових мовних узагальнень як педагогічна проблема

У статті представлено теоретичний аналіз наявних у спеціальній літературі наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених-дефектологів (олігофренопедагогів) з формування початкових мовних узагальнень у розумово відсталих учнів. Не дивлячись на досить чисельну кількість авторів, які досліджували дану проблему, вона залишається недостатньо розробленою та однією із найактуальніших педагогічних проблем у світлі сучасних вимог до змісту та організації корекційного навчання розумово відсталих учнів.

У статті достатньо повно розкриваються результати пошуку методів і прийомів роботи з формування початкових мовних узагальнень в розумово відсталих учнів на матеріалі вивчення тем: «Слова – назви предметів», «Слова - дії предметів», «Слова – ознаки предметів». Розкрито деякі аспекти формування граматичних понять у розумово відсталих учнів, відзначаються труднощі, які виникають у процесі засвоєння даних граматичних тем; ці труднощі ускладнюються також своєрідністю загального і мовленнєвого розвитку, недорозвиненням пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів, пізнім розвитком мовлення, його якісною своєрідністю, а також іншими психофізичними особливостями, що утруднюють процес формування початкових мовних узагальнень.

Ключові слова: початкові мовні узагальнення, розумово відсталі учні, практичні граматичні вправи, слова, що означають назву предмета, ознаку предмета, дію предмета.

Руденко А. А. Формирование начальных языковых обобщений как педагогическая проблема

В статье представлено теоретический анализ имеющихся в специальной литературе научных работ отечественных и зарубежных ученых-дефектологов (олигофренопедагогов) по формированию начальных языковых обобщений у умственно отсталых учащихся. Несмотря на достаточно многочисленное количество авторов, которые исследовали данную проблему, она остается по-прежнему недостаточно изученной и одной из самых актуальных педагогических проблем в свете современных требований к содержанию и организации коррекционного обучения умственно отсталых учащихся.

В статье достаточно полно раскрываются результаты поиска методов и приемов работы по формированию начальных языковых обобщений у умственно отсталых учащихся на материале изучения тем: «Слова - названия предметов», «Слова - действия предметов», «Слова - признаки предметов». Раскрыты некоторые аспекты формирования грамматических понятий у умственно отсталых учащихся, отмечаются трудности, которые возникают в процессе усвоения данных грамматических тем; эти трудности осложняются также своеобразием общего и речевого развития, недоразвитием познавательной деятельности умственно отсталых учащихся, поздним развитием речи, его качественным своеобразием, а также другими психофизическими особенностями, затрудняющих процесс формирования начальных языковых обобщений.

Ключевые слова: начальные языковые обобщения, умственно отсталые ученики, практические грамматические упражнения, слова, обозначающие название предмета, признаки предмета, действие предмета.

Rudenko A. O. Forming of initial language generalizations as pedagogical problem

In the article the theoretical analysis of present in the special literature scientific works of home and foreign scientists and defectologists (oligophrenopedagogics) is presented from forming of initial language generalizations for retard students. In spite of numeral enough amount of authors and their inelaborateness on this issue, she remains one of the most actual pedagogical problems in the light of modern requirements to maintenance and organization of correction studies mentally of backward students.

In the article full enough the results of search of methods and receptions of work open up from forming of initial language generalizations for retard students on material of study of themes: "Words are the names of objects", "Word - actions of objects", "Word - signs of objects". Some aspects of forming of grammatical concepts are exposed for retard students, difficulties that arise up in the process of mastering of these grammatical themes are marked; these difficulties become complicated also by originality of general and speech development, by the exclamation of cognitive activity mentally backward students, by late development of broadcasting, him quality originality, and also other psychophysical features that bother the process of forming of initial language generalizations.

Keywords: initial language generalizations, mentally backward students, practical grammatical exercises, words, that mean the name of object, sign of object, action of object.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014 р.

Статтю прийнято до друку 25.02. 2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК 86-056.313

**МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ НАОЧНОСТІ
У ПРОЦЕСІ ІНДИВІДУАЛІЗОВАНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА**

Савицький А.М.

кандидат педагогічних наук, доцент

Реформування та оновлення системи спеціальної освіти, яке відбувається в Україні, спрямоване на удосконалення змісту освіти, корекцію та розвиток навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливостями психофізичного розвитку. В цьому аспекті актуальною є проблема пов'язана з корекційно-розвивальним навчанням дітей з синдромом Дауна, з розвитком їх саморегуляції в навчальній діяльності на основі формування умінь користуватися наочними засобами у практичній діяльності.

У психолого-педагогічній літературі питання корекційно-розвивального навчання розумово відсталих дітей ґрунтовно представлено у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних учених. Визначено основні напрямки навчання дітей зазначеної категорії, з'ясовано труднощі в опануванні змісту шкільних предметів та окреслено шляхи вдосконалення навчального процесу (В.І. Бондар, В. В. Воронкова, М. Ф. Гнезділов, Г. М. Дульнев, І.Г.Єременко, М. О .Козленко, Н .П. Кравець, В. О. Липа, Г. М .Мерсіянова, С.Л.Мирський, В.Г.Петрова, М.М.Перова, Б. І. Пінський, В .М .Синьов, К.М. Турчинська, О.П. Хохліна та ін.).

Аналіз науково-методичної літератури та практики роботи спеціальних шкіл для розумово відсталих дітей свідчить, що наочність розглядається, в основному, як засіб формування у школярів конкретних уявлень, як функція ілюстрації, що значно збіднює можливості цього виду навчальної діяльності, оскільки наочність може виконувати таку важливу функцію як регуляція практичної діяльності школярів. Саме роль наочності, як засобу індивідуалізації навчальної діяльності дітей з синдромом Дауна не знайшло свого розв'язання ні в теорії, ні в практиці навчання цих дітей.

Метою нашого дослідження є можливість теоретично обґрунтувати, експериментально визначити педагогічні умови, які забезпечують успішне формування у дітей з синдромом Дауна початкової ланки освіти умінь самостійно користуватися наочними засобами в процесі навчання.

Для досягнення мети були окреслені наступні завдання: з'ясувати стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній літературі та педагогічному досвіді; визначити рівні сформованості умінь в учнів молодших класів користуватися різними видами наочності у процесі навчання; визначити педагогічні умови використання наочності як засобу індивідуалізації навчання.

Питання активізації пізнавальної діяльності учнів за допомогою наочності постійно привертало увагу вчених. Так виявлено психологічні основи використання наочності, вивчено формування в дітей образів, визначено роль наочного матеріалу в процесах абстракції та узагальнення, зв'язок слова і образу в процесі засвоєння знань учнями (В. Г. Ананьєв, Д. М. Богоявленський, О. М. Кабанова-Меллер, В. А. Крутецький, Н.О.Менчинська, І. С. Якіманська та ін.).

Психолого-педагогічна наука продовжує пошуки різноманітних шляхів підвищення ефективності навчання, шляхів і способів ефективного використання наочності. Стосовно початкових класів проблема ставиться таким чином: «в умовах аудиторії, слухачі якої переважно мають конкретно-понятійне мислення, учителі повинні докладати особливих зусиль для пошуків найрізноманітніших засобів наочного сприйняття виучуваних явищ і понять»

У початкових класах ефективне використання наочності є особливо важливим, оскільки якість навчання молодших школярів значною мірою залежить від умов і способів її використання, від реалізації основних функцій і можливостей наочності для розвитку молодших школярів, для активізації пізнавальної діяльності. [5, с. 47]

Починаючи з 60-х років ХХ ст., в теорії і практиці шкільного навчання відбулися великі зміни під впливом концепції розвивального навчання, ядром якого є розвиток пізнавальної активності і самостійності учнів. Як відомо, активність дитини виявляється в різних видах діяльності і є найважливішою передумовою, а також результатом її розвитку. Важливим засобом, що стимулює пізнавальну активність молодших школярів, є таке використання наочності, яке створює умови для успішної реалізації не тільки навчальної, а й розвивальної функції індивідуалізованих методів і прийомів навчання. [3, с.26]

Проведений аналіз досліджень, присвячених проблемі наочності та її використанню в початкових класах, висвітлює велику кількість методичних і дидактичних розробок. Проте більшість авторів розглядає наочність як засіб конкретно-образної інформації молодших школярів, який сприяє створенню в них правильних уявлень, збагаченню дітей певним запасом знань. [4, с. 75]

У деяких роботах вказано на зв'язок наочності з розвитком учнів, зроблено висновки про необхідність використання наочності не тільки для збагачення учнів новими знаннями і навичками, але й для глибшого розвитку їх розумових здібностей. [5, с. 98]

Однак, незважаючи на велику кількість робіт, присвячених різним аспектам використання наочності, її роль в активізації пізнавальної діяльності дітей з синдромом Дауна молодшого шкільного віку залишається найменш дослідженою.

Слід також зазначити, що в психолого-педагогічній літературі і в шкільній практиці наочність розглядалася в основному як чуттєво-конкретна. Для уточнення її сутності був потрібний ширший підхід, оскільки проблема наочності включає теоретичні положення не тільки про роль, сутність, місце, функції наочності, а й про роль наочного образу в пізнанні та навчанні. [7, с. 57]

Заслужують уваги дослідження психологів які, розглядаючи таку роль наочного образу, припускають існування його у вигляді образу-сприйняття та образу-уявлення, що дає можливість людині усвідомити сутність переходу від чуттєвого пізнання до логічного. Так образи-сприйняття виникають у мозку тільки в момент безпосереднього впливу предмета на органи чуття, і їх поява завжди пов'язана з певною конкретною ситуацією.

Відомо, що застосування на уроках зразків предметів та іншої натуральної наочності і навчальної наочності стає для учнів чуттєвою основою сприйняття, тобто в них формуються так звані образи-сприйняття. [3, с. 47]

Разом з тим у пізнанні і навчанні дуже важливо актуалізувати минулий досвід, відтворити образ об'єкта і тоді, коли він більше не впливає на органи чуття. Ці особливості пізнавальної діяльності реалізуються в уявленні (наочні образи-уявлення). Саме тому до програми початкового навчання в сучасній школі входить проведення спостережень, які сприяють формуванню образів-уявлень про різні предмети.

У процесі початкового навчання дітей з синдромом Дауна особливою є роль наочних образів для формування широкого кола уявлень, саме тут створюються елементарні поняття, закладаються основи наукового світогляду. У молодших школярів переважають здебільшого чуттєво-наочні елементи мислення. Однак за умови правильно організації процесу навчання вчителі не обмежуються фіксацією фактів, явищ, а включають до навчання елементи раціонально-понятійного мислення: учні вчаться виділяти істотні ознаки, робити узагальнення. При цьому наочність не тільки входить у процес навчання як складова частина пізнання, а й відображає результати цього пізнання, тобто є частиною знання. [1, с. 97]

Чуттєвий наочний образ може бути основою і формою вираження досягнутих емпіричним або теоретичним шляхом знань у вигляді чуттєво сприйманих знаків, схем, графіків, таблиць. За допомогою таких наочних образів можна здійснювати ідеальні операції з предметами й об'єктами навколишнього світу, не вдаючись безпосередньо до дій з цими предметами, поєднувати їх, ділити, виділяти окремі властивості та ознаки, включати в нові зв'язки тощо.

Характер взаємозв'язку і взаємозалежності чуттєво-наочних і раціонально-понятійних елементів мислення буде різним при вивченні якісно різних явищ і процесів об'єктивного світу. Тому питання про роль наочного образу в структурі навчання треба розглядати у зв'язку із специфікою навчального предмета.

Важливе завдання в навчанні дітей з синдромом Дауна – знайти оптимальні шляхи і засоби досягнення найбільш ефективних результатів з урахуванням усіх умов і закономірностей протікання процесу пізнання. Одним із таких важливих засобів досягнення ефективності навчання є наочність. Її важливість і необхідність у процесі навчання зумовлюється тим, що вона може, на відміну від процесу пізнання, використовуватися цілеспрямовано, дозволяючи здійснити поєднання конкретного й абстрактного, виходячи з мети вибору оптимального шляху пізнання. Саме цим процес навчання таких дітей відрізняється від навчання дітей з іншими формами розумової відсталості.

Сучасний підхід до початкового навчання дітей з синдромом Дауна базується на особливостях їх психомоторного профілю, що передбачає врахування сильних і слабких сторін їхнього розвитку. Сильні сторони цієї категорії дітей можуть стати позитивним моментом у формуванні навичок навчальної діяльності і тому мають бути покладені в основу організації індивідуалізованої освіти цієї категорії дітей. [1, с.38]

Так до сильних сторін розвитку дітей з синдромом Дауна ми можемо віднести: високі імітаційні можливості, що дозволяють використовувати повторення за дорослим не мовленнєвих та мовленнєвих сигналів (міміки, рухів, жестів, звуків, складів, слів); зорове сприйняття та зорова пам'ять, що стануть основою використання зорових підказок (предметів, малюнків, жестів, табличок зі словами); чутливість до тактильно-рухової стимуляції, яка призведе до формування навичок загальної і дрібної моторики, в тому числі різні види гімнастики, активні і пасивні дії, загальний та логопедичний масаж можуть бути ефективними для розвитку експресивного мовлення; інтерес до взаємодії та співробітництва з оточуючими дорослими людьми. [3, с. 135]

Розробляючи зміст та методи корекційно-розвивального навчання дітей з синдромом Дауна ми маємо враховувати особливості їхнього розвитку і намагатись створити найбільш оптимальні умови для розвитку пізнавальної діяльності. Так в основу занять буде покладено: створення умов для формування у дитини навичок спілкування з оточуючими людьми, підтримка не мовленнєвих засобів спілкування: контакт очі-в очі, інтонації посмішки, рухів, жестів (в багатьох країнах заходу використовують мову жестів як тимчасову заміну усного мовлення); формування у дитини навичок спілкування та взаємодії з дорослими в побуті та під час гри; формування у дитини навичок розуміння мовлення оточуючих і стимуляція її активного мовлення; особливості уваги, сприймання, пам'яті і мислення дитини з синдромом Дауна диктують необхідність у забезпеченні їхнього навчального процесу більшою кількістю наочного матеріалу, використанні повільного темпу мовлення та більшої кількості повторень. [1, с. 65]

У теорії і практиці навчання дітей з інтелектуальними недорозвиненнями використання наочності, окрім визначення її сутності, важливим є питання про функції засобів наочності, розробка якої ведеться в сучасній психолого-педагогічній науці.

При визначенні функцій наочності в навчанні дослідники спираються на функції наочного образу в пізнанні. Наочні образи виконують у структурі пізнання дві основні взаємопов'язані функції:

- пізнавальну (інформаційну), завдяки якій суб'єктові розкриваються властивості і структура предметів та процесів об'єктивного світу;

- функцію регуляції (управління) діяльністю людини.

Виконання першої основної функції наочності – інформаційної – зовні здійснюється через різні типи і види наочності, внутрішній же бік цієї функції, пов'язаний з дією на пізнавальний процес, виявляється у впливі на основні процеси засвоєння знань:

а) безпосереднє, чуттєве ознайомлення з матеріалом – відчуття і сприйняття;

б) осмислення, що забезпечує глибоке розуміння матеріалу шляхом активної участі мислення;

в) запам'ятовування, що дозволяє на основі пам'яті відображати і зберігати інформацію, що надходить у мозок.

Різні типи і види наочності дозволяють насамперед збільшити кількість джерел інформації. Здійснюється це двома способами:

а) наочні засоби виступають у функції основного джерела інформації;

б) наочні засоби є наочно-ілюстративним матеріалом.

Друга функція наочності – управління пізнавальною діяльністю учнів – можлива завдяки застосуванню різноманітних скеровувальних дій.

Із літературних джерел відомо, що певна послідовність, відбір наочного матеріалу, логіка його подання впливають на сприйняття, осмислення і запам'ятовування. Дія, що скеровує процес пізнання, може бути викликана за допомогою слова в наочному посібнику, що дозволяє поставити навчальну проблему і включити дитину в активний пізнавальний пошук, тобто створити опору на уявлення, необхідне в певний момент пізнання. Діями, що спрямовують в наочних посібниках є різноманітні покажчики (знаки, символи) і прийоми, що дозволяють виділити, підкреслити, порівняти в певні моменти потрібні риси об'єкта. [5, с. 113]

Визначення функцій наочності у навчальному процесі дітей з синдромом Дауна залежить від мети, яку ставить учитель, а також від призначення певного виду наочності, від успішного використання різної наочності, яка в навчальному процесі набуває певних функцій. При цьому різні види наочності, з різною метою вживані вчителем, дозволяють збільшити кількість джерел інформації двома способами. В одному випадку учні під керівництвом учителя самостійно працюють з наочністю, і наочність виступає основним джерелом інформації, в іншому випадку наочність супроводжує розповідь учителя, слугує чуттєвою опорою, тому є ілюстративним матеріалом. Інформаційна функція наочності в навчанні надзвичайно важлива, оскільки всі чуттєві сигнали, які сприйняті органами чуття і стали «чинником свідомості», піддаються логічній обробці, включаються в активне мислення. [2, с. 135]

Наочність не тільки сприяє успішнішому протіканню таких психічних процесів, як сприйняття, запам'ятовування, мислення, а й на їх основі дозволяє активізувати всю розумову діяльність, глибше проникати в головні та істотні сторони вивчуваних явищ. [9, с. 54]

Аналіз літературних джерел та власні спостереження дають підстави констатувати, що у більшості випадків форми поєднання наочності і слова пов'язані з однією основною функцією наочності – інформаційною.

Основна мета нашого дослідження полягала у визначенні психолого-педагогічних умов формування умінь користуватися наочними засобами в учнів молодшого шкільного віку з синдромом Дауна та перевірку її ефективності. Відповідно до мети дослідження було сформульоване завдання: розробити прийоми роботи з наочністю, що допомагають управляти практичною діяльністю школярів; забезпечити застосування на уроках різноманітних форм роботи з наочними засобами; апробувати запропоновані прийоми і показати ефективність їх використання.

Відомо, що використання наочних засобів у навчанні молодших школярів з синдромом Дауна створює у них конкретні уявлення про практичну діяльність; попереджає, а іноді виправляє помилки; сприяє навчанню дітей правильно користуватися наочними засобами; посилює мотивацію практичної діяльності; підвищує інтерес та увагу дітей до завдання; робить зміст матеріалу найбільш доступним для їх розуміння; виконує роль додаткових стимулів, що допомагають дітям відобразити свої дії, активізують їх практичну діяльність; може організувати контакт з навколишнім середовищем; сприяє включенню дітей до діалогу; допомагає у вирішенні проблем, пов'язаних з вербальною і невербальною допомогою. [9, с. 127]

Практичну діяльність розумово відсталих молодших школярів слід розуміти як складну єдину систему, ланки якої взаємозв'язані і взаємозумовлені. Її сформованість слугує достатньою основою для накопичення великої кількості різноманітних уявлень, прояву в дитини потреб та інтересів, впливає на успішність засвоєння учнями матеріалу всіх навчальних предметів, на ступінь загального розвитку і є одним із способів досягнення мети. [4, с. 57]

Прояв активності учнів залежить від ступеня їх самостійності і можливостей кожного школяра при виконанні поставленого завдання. Тому необхідно поступово підвищувати пізнавальну самостійність розумово відсталих школярів з урахуванням їх індивідуальних можливостей за рахунок варіювання способів організації їх роботи під час навчання. Пізнавальну самостійність молодших школярів з синдромом Дауна на уроках можна подати як комплексну

характеристику, що включає такі основні компоненти:

- інформаційний обсяг (система базових знань, умінь і навичок);
- організаційні вміння (планування роботи; уміння знайти додаткову інформацію, у тому числі вміння працювати з підручником);
- розвиненість пізнавальних процесів; володіння методами пізнавальної діяльності (уміння сприймати й відбирати інформацію відповідно до мети діяльності; уміння виділяти головне; уміння аналізувати, порівнювати, контролювати і коректувати роботу; переносити і використовувати наявні знання й уміння в нову ситуацію; уміння аргументувати свої міркування і дії);
- інтерес до пізнання, активність та ініціативність у виконанні завдання, прагнення до самостійності;
- емоційно-вольова спрямованість (прагнення доводити розпочату роботу до кінця, при необхідності виправити неточності).

Аналіз є однією з основних розумових операцій, необхідних для пізнання дійсності. Він виконується школярами на різних етапах уроків: під час сприйняття предметів і явищ, у процесі їх пригадування і роздуму про них. Учні повинні оволодіти умінням у думках розчленовувати предмет на основні частини, а кожну з частин – на дрібніші частинки, виділити властивості предмета в цілому, а також властивості його частин і частинок. [5, с. 49]

Попереднє планування своєї роботи і здійснення її за планом свідчить про осмислене і самостійне виконання завдання. Існують різні види планування. Планування включає встановлення логічної послідовності дії, визначення прийомів роботи та інструментів, потрібних для її виконання. [7, с. 135]

Навчати плануванню слід у певній послідовності, це сприятиме тому, що діти з синдромом Дауна будуть усвідомлювати необхідність складати план і дотримуватися його в практичній діяльності. Етапи навчання планувати такі:

- 1) пояснення виконання кожної операції окремо, чергуючи показ дій із словесною інструкцією;
- 2) планування найближчої операції;
- 3) складання планів у процесі колективної бесіди;
- 4) питання для уточнення операцій – головних компонентів діяльності;
- 5) складання плану з частковою допомогою вчителя.

У навчанні розумово відсталих дітей з синдромом Дауна планувати значну допомогу надасть застосування таких наочних засобів, як предметно-операційні плани, словесні плани з окремими пунктами.

Ми розглянули питання, пов'язані з формуванням умінь ставити мету діяльності, організовувати і планувати роботу. Проте однією з найважливіших умов формування цих умінь є контроль школярами за діяльністю. Це зумовлене тим, що вміння дитини проконтролювати всі етапи виконання завдання є важливим показником зростання усвідомленості виконаного завдання.

Формування окремих умінь можливе за умови виконання таких етапів: 1) пояснення, як слід користуватися вивченим правилом; 2) показ найбільш доцільних способів і прийомів застосування вивчаного правила; 3) пробне виконання; 4) удосконалення дії шляхом багаторазового повторення в процесі вправ; 5) застосування умінь у різноманітній практичній діяльності.

Спеціальне вивчення вміння аналізувати об'єкт, що є необхідною ланкою виконання будь-якого завдання молодшими школярами показує, що учні з синдромом Дауна виділяють в об'єкті менше ознак, ніж діти, що нормально розвиваються. Для цих дітей також характерні непланованість аналізу (при перерахуванні ознак вони не дотримуються якого-небудь певного плану і характеризують об'єкт то з одного, то з іншого боку) та імпульсивність здійснюваної діяльності. [2, с. 39]

Діти з синдромом Дауна молодшого шкільного віку не вміють належним чином розглянути зразок, вони обмежуються лише побіжним його оглядом і відразу починають виконувати завдання. Учні важко правильно виділяти етапи майбутньої роботи, чітко встановлювати їх послідовність, уявляти свої майбутні дії, тобто їм складно планувати навчальну діяльність. Особливості планування дій дітьми із синдромом Дауна пов'язані з недостатньою мовленнєвою регуляцією їх діяльності. Так, як відомо, організуюча роль мовлення виявляється в тому, що вона спрямовує і регулює діяльність, сприяє її точності й усвідомленості. Дітям з синдромом Дауна важко правильно описати запропонований зразок, розповісти про майбутню роботу, скласти словесний звіт про вже виконану роботу.

Спостереження за учнями з синдромом Дауна на уроках свідчить про те, що вони мають більші потенційні можливості порівняно з розумово відсталими учнями. Вони здатні засвоїти знання й уміння швидшими темпами, потребують менш розгорненої допомоги, здатні осмислити недоступні для учнів допоміжної школи зв'язки та відношення між предметами, оволодівають складнішими вміннями і прийомами роботи.

Результати індивідуалізованого навчання дітей з синдромом Дауна дали підстави висловити такі методичні рекомендації: учитель має враховувати те, що пізнання предмета залежить від особливостей учнів, їх емоційно-вольової сфери, життєвого досвіду, знань, інтересів, здатності до навчання, здібностей і настрою під час вивчення предмета діяльності; для забезпечення успішності навчальної діяльності учням з синдромом Дауна,

на уроці в початковій школі, необхідно здійснювати індивідуальний підхід. Все це сприятиме достатньо повному використанню наочного матеріалу, як засобу управління практичною діяльністю учнів.

Індивідуальний підхід до школярів — один із дидактичних принципів спеціальної педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається педагогічний вплив на кожну дитину, який ґрунтується на знанні її пізнавальних можливостей та особливостей емоційно-вольової сфери, оскільки індивідуальність характеризується сукупністю інтелектуальних, вольових, поведінкових показників, які відрізняють одну дитину від іншої.

Своєрідність відчуттів, сприймання, мислення, пам'яті, уяви, інтересів, нахилів, здібностей, темпераменту, характеру свідчить про індивідуальні особливості дитини. Наявні індивідуальні особливості впливають на розвиток особистості і значною мірою обумовлюють формування необхідних якостей.

В загальній педагогіці зазначається, що виховання має максимально враховувати індивідуальність, а індивідуальний підхід в навчанні, як важливий принцип дидактики, полягає в управлінні розвитком дитини, що ґрунтується на глибокому знанні рис її особистості й умов життя. Основна мета індивідуального підходу не пристосування завдань і основного змісту навчання й виховання до окремого школяра, а знаходження відповідних форм і методів педагогічного впливу для забезпечення оптимального рівня розвитку кожної дитини. Тобто, створення найсприятливіших умов для розвитку пізнавальних можливостей, активності, нахилів і обдарувань кожного учня. [5, с. 54]

Педагогічна практика свідчить, що індивідуальний підхід — необхідна умова вирішення суперечностей між фронтальною організацією навчального процесу в школі та можливостями засвоєння змісту визначеного програмою матеріалу окремими учнями. В допоміжній школі, у зв'язку із наявністю у школярів різних порушень пізнавальної діяльності, зазначена суперечність може долатися завдяки індивідуальному підходу, спрямованому, переважно, на корекцію психофізичних недоліків учнів з опорою на їхні відносно збережені психічні функції.

Важливою умовою індивідуалізованого підходу є врахування дисгармонії в розвитку структури психіки дитини. З огляду на відмінність у часі, локалізації та етіології порушення вищої нервової діяльності, оскільки в кожного учня з синдромом Дауна по-різному вражені окремі сторони особистості і, зокрема, механізми пізнавальної діяльності. В деяких учнів з даною патологією розвитку спостерігаються додаткові ускладнення у вигляді незначних розладів мовлення чи слуху, моторики, сенсорної й емоційної сфери, пам'яті та ін. [1, с.68]

Найчастіше під час навчання дітей з синдромом Дауна застосовують такі форми і види індивідуального підходу до учнів:

- 1) надання допомоги учневі, коли він не може розпочати виконання практичного завдання. В такому разі пояснюється, що необхідно робити спочатку, якщо це не допомагає, вчитель починає роботу разом з учнем;
- 2) проведення пропедевтичних вправ перед виконанням завдання;
- 3) збільшення обсягу завдання для сильнішого учня;
- 4) ускладнення завдання для сильнішого учня;
- 5) спрощення завдання для слабшого учня;
- 6) моральне стимулювання, заохочення учнів, що не вірять у свої сили;

Отже, вчителю, що здійснює навчання дітей з синдромом Дауна, для забезпечення ефективності навчального процесу, особливо в молодших класах, необхідно знати потенційні можливості кожного учня, його психофізичні особливості та труднощі, що можуть виникати у нього в процесі здобуття освіти в умовах інтегрованого навчання.

Отже, використання різноманітних видів наочності допомагає вирішувати корекційно-розвивальні завдання, наочність має різнобічну спрямованість, вона є джерелом і засобом пізнання, служить для отримання інформації про об'єкт вивчення і забезпечення обміну інформацією між учасниками комунікативного процесу, а також забезпечення процесу вивчення інформації в наочно-практичній діяльності дітей з синдромом Дауна молодшого шкільного віку.

Література

1. **Бруни М.** Формирование навыков мелкой моторики у детей с синдромом Дауна / М. Бруни // Пер. с англ. А. Курт. — М.: Связь-Принт, 2005. — 212с.
2. **Вергелес Г.И.** Характеристика показателей сформированности учебной деятельности младших школьников/ Г.И. Вергелес // Формирование младшего школьника как субъекта учебной деятельности.- Л., 1990.- с.21-35.
3. **Гальперин П.Я.** Методы обучения и умственное развитие ребенка./ П.Я. Гальперин // — М.: Изд-во МГУ, 1985. — 45с.
4. **Евдокимов В.И.** Сравнительная оценка разных способов использования наглядности в развитии познавательной активности учащихся./ В.И. Евдокимов //Актуальные вопросы дидактики. — К., Вища школа, 1974. — С. 54-56.
5. **Липкина А.И.** Психология младшего школьника./ А.И. Липкина // — М., Воронеж: МОДЭК, 1997. — 575с.
6. **Лубовский В.И.** Развитие словесной регуляции у детей (в норме и патологии). / В.И. Лубовский //— М.: Педагогика, 1978. — 224с.
7. **Мирский С.Л.** Индивидуальный подход к учащимся вспомогательной школы в трудовом обучении. /С.Л. Мирский // - М.: Педагогика, 1990. — 154с.
8. **Петрова В.Г.** Психология умственно отсталого школьника. / В.Г. Петрова // - М.: Изд-во—РОУ, 1996.-48 с.
9. **Фридман Л.М.** Наглядность и моделирование в обучении. /Л.М. Фридман //— М., Знание, 1984.— 80 с.

References

1. **Bruni M.** Formirovanie navyikov melkoy motoriki u detey s sindromom Dauna / M. Bruni // Per. s angl. A. Kurt. – M.: Svyaz-Print, 2005, – 212s.
2. **Vergeles G.I.** Harakteristika pokazatelye sformirovannosti uchebnoy deyatel'nosti mladshih shkolnikov/ G.I. Vergeles // Formirovanie mladshogo shkolnika kak sub'ekta uchebnoy deyatel'nosti.- L., 1990.- s.21-35.
3. **Galperin P.Ya.** Metody obucheniya i umstvennoe razvitiye rebenka./ P.Ya. Galperin // – M.: Izd-vo MGU, 1985. – 45s.
4. **Evdokimov V.I.** Sravnitel'naya otsenka raznykh sposobov ispol'zovaniya naglyadnosti v razvitiy poznatel'noy aktivnosti uchashchisya./ V.I. Evdokimov //Aktualnyye voprosy didaktiki. – K., Vischa shkola, 1974. – S. 54-56.
5. **Lipkina A.I.** Psihologiya mladshogo shkolnika./ A.I. Lipkina // – M., Voronezh: MODEK, 1997. – 575s.
6. **Lubovskiy V.I.** Razvitiye slovesnoy regul'yatsii u detey (v norme i patologii). / V.I. Lubovskiy //– M.: Pedagogika, 1978. – 224s.
7. **Mirskiy S.L.** Individualnyy podhod k uchashchimsya vspomogatel'noy shkol'yi v trudovom obuchenii. /S.L. Mirskiy // - M.: Pedagogika, 1990. – 154s.
8. **Petrova V.G.** Psihologiya umstvenno otstalogo shkolnika. / V.G. Petrova // - M.: Izd-vo—ROU, 1996.-48 s.
9. **Fridman L.M.** Naglyadnost i modelirovanie v obuchenii. /L.M. Fridman //– M., Znanie, 1984.– 80 s.

Савицький А.М. Методичні основи використання наочності у процесі індивідуалізованого навчання дітей з синдромом Дауна

Стаття присвячена проблемам шкільного навчання дітей молодшого шкільного віку з синдромом Дауна. Аналізується сучасний стан спеціальної освіти в Україні, зокрема особливості навчання дітей з розумовою відсталістю. В статті висвітлюються концепції індивідуалізованого навчання дітей з синдромом Дауна у спеціальних навчальних закладах. Детально розглядається психомоторний розвиток дітей з даною генетичною патологією і пов'язані з ним основи здобуття освіти в молодшій школі. Здійснено аналіз сучасної спеціальної літератури щодо особливостей застосування наочності в процесі розвитку дітей з синдромом Дауна в освітніх закладах. Визначено основні методологічні положення навчання цих дітей в умовах інтеграції до загальноосвітніх навчальних закладів. В статті наводяться теоретичні та практичні основи індивідуалізації навчання дітей молодшого шкільного віку з синдромом Дауна на основі застосування спеціальних методик.

В статті обґрунтована необхідність розробки індивідуалізованої системи навчання дітей з синдромом Дауна. Визначено основні напрямки організації інклюзивного навчання дітей з даною генетичною патологією в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Намічено основні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні по відношенню до дітей даної категорії.

Ключові слова: діти з синдромом Дауна, засоби навчання, наочність, індивідуалізація навчання, психомоторний розвиток дітей з генетичною патологією.

Савицкий А.Н. Методические основы использования наглядности в процессе индивидуализированного обучения детей с синдромом Дауна

Статья посвящена проблемам школьного обучения детей младшего школьного возраста с синдромом Дауна. Анализируется современное состояние специального образования в Украине, в частности особенности обучения детей с умственной отсталостью. В статье освещаются концепции индивидуализированного обучения детей с синдромом Дауна в специальных учебных заведениях. Детально рассматривается психомоторное развитие детей с данной генетической патологией и связанные с ним основы образования в младшей школе. Осуществлен анализ современной специальной литературы относительно особенностей применения наглядности в процессе развития детей с синдромом Дауна в образовательных заведениях. Определены основные методологические положения обучения этих детей в условиях интеграции в общеобразовательные учебные заведения. В статье приводятся теоретические и практические основы индивидуализированной учебы детей младшего школьного возраста с синдромом Дауна на основе применения специальных методик.

В статье обоснована необходимость разработки индивидуализированной системы обучения детей с синдромом Дауна. Определены основные направления организации инклюзивного обучения детей с данной генетической патологией в условиях общеобразовательных учебных заведений. Намечены основные тенденции развития специального образования в Украине по отношению к детям данной категории.

Ключевые слова: дети с синдромом Дауна, средства обучения, наглядность, индивидуализация обучения, психомоторное развитие детей с генетической патологией.

Savitskiy A. Methodical bases of the use of evidentness in the process of the individualized educating of children with the Down's syndrome

The article is sanctified to the problems of the school educating of children of midchildhood with the Down's syndrome. The modern state of the special education is analysed in Ukraine, in particular feature of educating of children with a mental backwardness. In the article conceptions of the individualized educating of children are illuminated with the Down's syndrome in the special educational establishments. In detail psychomotor development of children with this genetic pathology and bases of education related to him are examined at junior school.

The analysis of the modern special literature is carried out in relation to the features of application of evidentness in the process of development of children with the Down's syndrome in educational establishments. The substantive methodological provisions of educating of these children are certain in the conditions of integration in general educational establishments. To the article theoretical and practical bases of studies of children of midchildhood are driven with the Down's syndrome on the basis of application of the special methodologies.

In the article the necessity of development of the individualized departmental of children teaching is reasonable with the Down's syndrome. Basic directions of organization of the educating of children are certain with this genetic pathology in the conditions of general educational establishments. Basic progress of the special education trends are set in Ukraine in relation to the children of this category.

Keywords: children with the Down's syndrome, facilities of educating, evidentness, individualization of educating, psychomotor development of children with genetic pathology.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014 р.

Статтю прийнято до друку 25.02. 2014 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Конопляста С.Ю.

УДК: 376.36

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ТПМ

Савінова Н.В.

доктор педагогічних наук, доцент

Сучасний стан логопедичної допомоги дітям із тяжкими порушеннями мовлення в Україні характеризується підвищеною увагою вчених до вдосконалення та розробки нових інтегральних науково-методичних систем диференційованої логопедичної корекції мовленнєвої діяльності у дітей із різними формами мовленнєвої патології на засадах системності, мотиваційності, науковості, перспективності, результативності, гуманізації.

Аналіз спеціальної літератури, присвяченої дослідженню різних аспектів мовленнєвої діяльності дітей із тяжкими порушеннями мовлення, дозволяє відмітити складність та багатоаспектність досліджуваного феномену, що обумовило в межах започаткованого дослідження провести наукову розвідку щодо стану розвитку мовленнєвої діяльності шляхом вивчення рівня сформованості словотворчої компоненти у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення.

Наукову методологію діагностики мовленнєвої діяльності шляхом вивчення рівня сформованості словотворчої компоненти у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення склали положення про складну структуру мовлення та його психофізіологічні механізми (В.Бельтюков, Л.Виготський, Д.Ельконін, О.Леонтьєв, О.Лурія, І.Синиця та ін.), про пластичність функціональних систем людського організму та поетапність у формуванні розумових дій (П.Гальперін, О.Запорожець, О.Леонтьєв, В.Синьов та ін.); закономірності, послідовність та етапи розвитку словотворчих можливостей в онтогенетичному розвитку мовлення (В.Виноградов, Г.Винокур, О.Гвоздєв, О.Кубрякова, О.Леонтьєв, О.Негнєвицька, Ф.Сохін, Т.Ушакова, К.Чуковский, О.Шахнарович, С.Цейтлін, Д.Ельконін, Н.Юрьєва та ін.); психологічні закономірності усвідомленого формування словотвору (Л.Айдарова, М.Баранов, П.Грушніков, Н.Костроміна, М.Львов, та ін.), розроблені та представлені у педагогіці, психології та психолінгвістиці, а також поняттєвий та термінологічний апарат, аналіз досліджень словотворчих процесів та їхніх наслідків, представлений у сучасній дериватології як окремої лінгводисципліни.

Думки про тісний зв'язок мислення, свідомості з мовою, зокрема про те, що аналіз мовних одиниць дає змогу реконструювати процес поняттєвого освоєння дійсності, не нові в лінгвістиці. Вони були в центрі уваги представників психологічного напрямку мовознавства. Так, О.Потебня відзначав: „Внутрішня форма слова є відношенням змісту думки до свідомості; вона показує, як представляється людині її власна думка” [2].

На сьогоднішньому етапі розвитку мовознавства дослідження словотвору спрямовані на те, щоб з'ясувати функції словотвору в когнітивних процесах, у „тісних зв'язках із процесами перероблення й зберігання знань, із самою організацією знань у голові людини, здобуванням знань під час мовлення та їхньою об'єктивацією в мовних формах, а отже, з процесами категоризації досвіду людини і т. д.”.

У психолінгвістичних дослідженнях (О.Леонтьєв, О.Негнєвицька, Ф.Сохін, А.Тамбовцева, О.Шахнарович, Н.Юрьєва та ін.) представлено глибокий аналіз механізмів, що лежать в основі досліджуваних процесів, в яких підкреслюється тісний взаємозв'язок словотворення з когнітивним і комунікативним розвитком.

На думку О.Кубрякової, перебіг словотворчих процесів може відбуватися за різними типами – за *аналогією* (тобто з опорою на наявний лексичний зразок), *кореляційному* (в основі якого лежить знання регулярних словотворчих кореляцій) або *дефініційному* (на основі знань про моделі переходу від думки про предмет до його назви). Ілюстрацією останнього можуть служити дитячі мовні інновації (С.Цейтлін) [1; 6].

У процесі пізнання дитиною навколишнього світу відбувається номіналізація як предметного середовища, так і подій, які його супроводжують. Саме в подіях віддзеркалюються стосунки між предметами, які вимагають змін у змісті та формі мовної комунікації, тобто – перетворення значення одиниць номінації. Результатом такого перетворення є похідне слово – номінація особливого типу, що відображає зміни, які відбуваються як у наочній, так і в мовній дійсності. Поява похідного слова в мові дитини означає перехід на новий рівень мовного і когнітивного розвитку, який складається з декількох етапів: орієнтування на звукову форму морфеми; встановлення загальної звукової форми, яка є константою для різних слів; з'єднання цієї форми з певним елементом дійсності; встановлення “жорсткого” зв'язку звукокомплексу з даним явищем; перенесення